

ΝΟΗΤΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ : ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΑΓΩΓΕΣ

Του **Χρήστου Κ. Αλεξόπουλου**¹

---

¹ Ειδικός Παιδαγωγός, Υπ. Δρ. Ειδικής Παιδαγωγικής κ Ψυχολογίας του Π.Τ.Δ.Ε. Αθηνών,
Μρ. Ειδικής Αγωγής, Πτυχιούχος Πρ. Ψυχολογίας Αθηνών.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η νοητική καθυστέρηση² (ως υστέρηση ή ανεπάρκεια ή περιορισμένη λειτουργικότητα³) αν και εμφανίζεται ήδη από την αρχαία εποχή ως ένα πρόβλημα της ανθρωπότητας, εντούτοις αποτελεί μέχρι σήμερα -παρ' όλη την επιστημονική πρόοδο- ως ένα σύγχρονο και σχεδόν άλυτο παιδαγωγικό πρόβλημα. Η κατανόηση της φύσης της νοητικής καθυστέρησης, η προσπάθεια ταξινόμησής της, η διερεύνηση της αιτιολογίας της, ο καθορισμός

---

² Ο προβληματισμός γύρω από τον ορισμό και την ονομασία εμπίπτει κατά κύριο λόγο στην επιστημολογική διερεύνηση της Ειδικής Παιδαγωγικής που χαρακτηρίζει την παρούσα εργασία. Όπως επισημαίνουν οι Κάκουρος και Μανιαδάκη (2003) ότι «κατά καιρούς έχουν χρησιμοποιηθεί διάφοροι όροι για να περιγράψουν τη νοητική υστέρηση, όπως *ιδιωτεία, παραφροσύνη, олиγοφρένεια, [κρετινισμός, νοητική ανεπάρκεια], νοητική αναπηρία* κ.ά. Ο πιο γνωστός και επικρατέστερος είναι ο όρος «*νοητική καθυστέρηση*», που χρησιμοποιείται και στην ελληνική μετάφραση των διαγνωστικών εγχειριδίων DSM-IV και ISD-10». Οι παραπάνω συγγραφείς προτιμούν τον όρο «νοητική υστέρηση» από τον όρο «νοητική καθυστέρηση», διότι κατά αυτούς ο όρος «υστέρηση» αποδίδει ακριβέστερα την «κλινική οντότητα» στην οποία αναφερόμαστε. «Ο όρος *καθυστέρηση* υπονοεί ότι τα άτομα αυτά παρουσιάζουν πιο αργούς ρυθμούς ανάπτυξης σε σχέση με τα άτομα της ίδιας χρονολογικής ηλικίας και ότι τα άτομα αυτά μπορούν να ξεπεράσουν τη νοητική τους ανεπάρκεια. Δεν καθιστά όμως σαφές...ότι τα άτομα αυτά δεν φτάνουν [ποτέ] στα ίδια επίπεδα νοητικής ανάπτυξης με εκείνα των «φυσιολογικών»...Επομένως η νοητική ανάπτυξή τους δεν είναι απλώς *βραδεία* [καθυστέρηση], αλλά και *ελλιπής*» (Κάκουρος & Μανιαδάκη 2003:284).

Στο γερμανόφωνο χώρο ο παιδαγωγικός [και επιστημολογικός] προβληματισμός γύρω από την ανάλυση της έννοιας «νοητική καθυστέρηση» ξεκινά σύμφωνα με τους Fischer και Heinrich (2005) με τα ερωτήματα για το τι είναι «πνεύμα»(νόηση), τι είναι «αναπηρία», τι είναι «πνευματική αναπηρία»(= νοητική καθυστέρηση), τι είναι (Ειδική) Παιδαγωγική κλπ. «...über eine Analyse des Begriffs zu folgenden Fragen führen: Was ist Geist? Was ist Behinderung? Was ist geistige Behinderung? Was ist Pädagogik?»(Fischer & Heinrich 2005 : 186).

³ Η έννοια της «*νοητικής λειτουργικότητας*» εμφανίζεται στην Ειδική Παιδαγωγική στις περιπτώσεις των «χαρισματικών παιδιών». Η «υψηλή νοητική λειτουργικότητα» όπως και η «νοητική υστέρηση» αποτελούν αποκλίσεις της έννοιας της «νοημοσύνης» και εντάσσονται σύμφωνα με τον Σούλη (2006:17) στη «θεματική της Ειδικής Παιδαγωγικής».

του κατάλληλου εκπαιδευτικού πλαισίου και ο σχεδιασμός και η αξιολόγηση των διαγνωστικών και παρεμβατικών μεθόδων αποτελούν μερικά από τα κρίσιμα πεδία έρευνας, στα οποία συμμετέχουν και συνεργάζονται διεπιστημονικά επιστήμονες διαφορετικών ειδικοτήτων, όπως γιατροί, ψυχολόγοι, ειδικοί παιδαγωγοί και άλλοι.

Η εξέταση της νοητικής καθυστέρησης στο παιδαγωγικό πεδίο πρακτικής αντιμετώπισης μας εισάγει θεωρητικά στον επιστημονικό χώρο της Ειδικής και Θεραπευτικής Παιδαγωγικής, όπως τουλάχιστον αυτή αναπτύχθηκε στο γερμανόφωνο επιστημονικό χώρο.

Ο κλάδος της Ειδικής Παιδαγωγικής που ασχολείται αποκλειστικά με την ειδική αγωγή των «νοητικώς υστερούντων⁴» ατόμων καλείται στο γερμανόφωνο χώρο «Παιδαγωγική των νοητικώς υστερούντων ή πνευματικά αναπήρων» και ξεκινά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα (Klauer 1997:15).

Πέραν από την ιστορικά τεκμηριωμένη διαφορετική ορολογία⁵ περιγραφής της κατάστασης της νοητικής υστέρησης ανακύπτει επιστημολογικός

---

⁴ Άλλοι παρεμφερείς όροι που χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν τα άτομα με νοητική καθυστέρηση είναι «νοητικώς υστερούντα», «νοητικώς μειονεκτούντα», «νοητικώς αποκλίνοντα» κλπ.

⁵ Η «σύγχυση» που επικρατεί γύρω από την έννοια της «νοητικής καθυστέρησης» σύμφωνα με τον Μπάρδη(1993) «φαίνεται καθαρά και από το πλήθος των όρων που έχουν χρησιμοποιηθεί κατά καιρούς για να περιγράψουν την παθολογική αυτή κατάσταση, όπως ιδιωτεία, άνοια, oligofrénεια (στην πάλαι ποτέ Σοβιετική Ένωση), νοητική αδυναμία, νοητική ανεπάρκεια, νοητική υπο-ομαλότητα(στη Μ. Βρετανία), βραδυμάθεια, παραφροσύνη, νοητική μειονεξία, νοητική καθυστέρηση(στην Αμερική), ευήθεια, ηλιθιότητα, μωρία κ.λπ. Παρόμοιοι όροι έχουν χρησιμοποιηθεί για να δηλώσουν τα άτομα που «πάσχουν νοητικά»: υπολειπόμενα, διαφορετικά, απροσάρμοστα, προβληματικά, αποκλίνοντα, ηλίθια, βλάκες, oligofrenή, διαφέροντα, ανώμαλα, ειδικά, βραδυμαθή, μειονεκτικά, καθυστερημένα κ.λπ.» (Μπάρδης 1993:42).

Επίσης και η Σταυρακάκη (1988:127) τονίζει ότι «είναι πολύ δύσκολο να υπάρξει μια γενική συμφωνία για το τι ακριβώς σημαίνει η διαγνωστική κατηγορία *νοητική καθυστέρηση*. Στη γενική σύγχυση συμβάλλει και το γεγονός της χρήσης πολλών διαφορετικών όρων ως συνώνυμων της νοητικής καθυστέρησης. Οι όροι αυτοί είναι νοητική ανεπάρκεια, νοητική μειονεξία, oligofrénεια, εξελικτική μειονεξία, εξελικτική καθυστέρηση και νοητική αναπηρία (mental disability). Οι *νοητικές αναπηρίες* σύμφωνα με την ίδια εκτείνονται από σοβαρές

προβληματισμός για τον τρόπο συγκρότησης των θεωριών (και θεωρήσεων) γύρω από την νοητική καθυστέρηση. Το βασικό ερώτημα για τη «φύση της νοητικής της καθυστέρησης» ή άλλως διατυπωμένο τι «είναι νοητική καθυστέρηση» δεν επιδέχεται μέχρι σήμερα άμεση και μονοσήμαντη απάντηση και οι επιστημονικές προσεγγίσεις εδράζονται κατά κύριο λόγο στην «ψυχομετρική εκτίμηση» δυο «μεταβλητών»: της «*νοημοσύνης*» και της «(προσαρμοστικής) *συμπεριφοράς*».

Στην παρούσα εργασία επιδιώκουμε να **εξετάσουμε τις διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις ορισμού και ερμηνείας της νοητικής καθυστέρησης σε σχέση πάντοτε με την ειδικοπαιδαγωγική παρέμβαση.**

Η επιστημολογική εξέταση στην παρούσα εργασία θα γίνει ως προς τρεις διαστάσεις ή μεταβλητές:

1. ως προς τη *φύση* της νοητικής καθυστέρησης
2. ως προς την *αιτιολογία* και
3. ως προς τη *διαγνωστική μεθοδολογία*.

Η βιβλιογραφία στην οποία στηριχθήκαμε είναι πρωτογενώς η γερμανόφωνη και δευτερογενώς η αγγλόφωνη. Επίσης οι ελληνικές βιβλιογραφικές αναφορές είναι ελάχιστες για τη νοητική καθυστέρηση⁶.

Οι δυσκολίες απορρέουν αφενός από το γεγονός ότι η νοητική καθυστέρηση παρουσιάζει εξαιρετικά μεγάλη ανομοιογένεια και αφετέρου δεν αποτελεί «συγκεκριμένη διαταραχή» που να είναι σαφώς οριοθετημένη ως «κλινική οντότητα⁷». Το γεγονός ότι η νοητική καθυστέρηση είναι «αντικείμενο

καταστάσεις που οφείλονται σε μη αναστρέψιμη γενική εγκεφαλική βλάβη μέχρι την πιο εντοπισμένη διαταραχή της δυσλειτουργίας της γραφής ή της ανάγνωσης».

⁶ Σημειώνουμε τις εξής αυτοτελείς εκδόσεις με κύριο τίτλο τη νοητική καθυστέρηση :

1. Πιστικίδου – Δρόσου Λουκία (1982) *Το Ασκήσιμο Νοητικά Καθυστερημένο Παιδί*
2. Παρασκευόπουλος Ιωάννης (1980) *Νοητική Καθυστερέση*
3. Μπάρδης Πολυνείκης (1993) *Νοητική Καθυστερέση*
4. Πολυχρονοπούλου Σταυρούλα (2002) *Νοητική Υστέρηση*

⁷ Η χρησιμοποιούμενη ορολογία παραπέμπει ευθέως στην ορολογία της «*αναπτυξιακής ψυχοπαθολογίας*». Ως «ψυχοπαθολογία» εννοούμε τον «επιστημονικό κλάδο επιστημονικής γνώσης, που διερευνά την φύση, τα αίτια και τις κλινικές εκδηλώσεις των ψυχικών

έρευνας» διαφορετικών επιστημών απαιτεί κατά κύριο λόγο διεπιστημονική προσέγγιση και εξέταση κάτι που εκ των πραγμάτων εκφεύγει των περιορισμένων δυνατοτήτων της παρούσας εργασίας. Η νοητική καθυστέρηση διαφέρει ουσιαστικά από τα «υπόλοιπα προβλήματα της αναπτυξιακής ψυχοπαθολογίας (Κάκουρος & Μανιαδάκη 2003:284), αφενός διότι δεν είναι σαφώς οριοθετημένη ως «ψυχοπαθολογική κατηγορία» στα διαγνωστικά εγχειρίδια και αφετέρου διότι συνεμφανίζεται ως κυρίαρχο ή δευτερεύον σύμπτωμα πολλών και διαφορετικών διαταραχών και συνδρόμων».

Μια άλλη δυσκολία απορρέει από τη διάγνωση της αιτιολογίας που προκαλεί την αναπτυξιακή «κατάσταση» που χαρακτηρίζεται ως νοητική καθυστέρηση. Ανάλογα με την αιτιολογία της νοητικής καθυστέρησης, διαφοροποιούνται σημαντικά τα συνοδά προβλήματα, η έκτασή της, η επίδραση που ασκεί στην προσαρμοστική ικανότητα του ατόμου και η πρόγνωση για την εξέλιξή της.

Αρκεί να σημειώσουμε εδώ ότι «παρά τη μεγάλη πρόοδο των επιστημών, τα αίτια για το μεγαλύτερο ποσοστό(94% περίπου) των περιπτώσεων της νοητικής καθυστέρησης δεν είναι γνωστά μέχρι σήμερα»(Μπάρδης 1993:135).

Ο Theunissen (2006) εξετάζοντας την εξέλιξη της «Ειδικής Παιδαγωγικής για νοητικά καθυστερημένους» διαπιστώνει ότι ο όρος «νοητική αναπηρία»(geistige Behinderung)(ή «νοητικό πρόβλημα») περιέχει εν πολλοίς πολιτικές σκοπιμότητες και η χρησιμοποιούμενη ορολογία συνδέεται με τον παλαιότερο όρο «πνευματική (νοητική) αδυναμία» (Schwachsinn) (Theunissen 2006:30). Αργότερα σύμφωνα με τον Hübner(2000) οι προβληματισμοί πέρασαν και στην «επιστημονική γλωσσική διατύπωση» και χρησιμοποιήθηκαν οι όροι εναλλακτικά «βλάβη της νοημοσύνης»(Intelligenzschädigung) ή «διανοητική βλάβη»(intellektuelle Schädigung) προς συνειδητή διαφοροποίηση με τον όρο «πνευματική αναπηρία»(geistige Behinderung) (Hübner 2000:79, Theunissen 2006:30). Πίσω από τους χρησιμοποιούμενους όρους δεν κρύβονταν μόνο ο επιστημονικός προσανατολισμός προς την τότε σοβιετική Ντεφεκτολογία (Defektologie), αλλά και η σταθερή προσήλωση στα

διαταραχών. Νοούμενη κατ' αυτόν τον τρόπο, η Ψυχοπαθολογία συνιστά το επιστημονικό θεμέλιο της Ψυχιατρικής...»(Ουλής 2004:19).

«δόγματα της κλασικής γερμανικής ψυχιατρικής», η οποία είχε επεκταθεί εννοιολογικά και με τον όρο της «ολιγοφρένειας» που σύμφωνα με τον Theunissen(2000) αποτελούσε ένα καθαρά «βιολογικά μηδενιστικό ανθρωποειδωλο⁸».

Εξάλλου σύμφωνα με τους Kulig, Theunissen και Wüllenweber(2006:116) ο όρος «νοητική καθυστέρηση» (στα γερμανικά «νοητική αναπηρία») παρουσιάζει μια διπλή εξελικτική πορεία: αφενός προσδιορίζει την παιδαγωγική πράξη, δομεί επιμέρους μέρη της θεωρίας περί αναπηρίας, εγείρει νομικές αξιώσεις περί επιδόσεων και είναι η θεωρητική βάση των συζητήσεων υπό το πρίσμα της κανονιστικής-ηθικής διάστασης γύρω από την συμπερίληψη ή τον αποκλεισμό των ατόμων με αναπηρία. Από την άλλη ως επιστημονικός όρος στερείται ενός μονοσήμαντου εννοιολογικού προσδιορισμού.

Ο όρος εμφανίζεται στη Γερμανία στα τέλη της δεκαετίας του '50 και επιβάλλεται από τις οργανώσεις των γονέων με την επωνυμία «Βοήθεια ζωής». Ο όρος προσπαθεί να απομακρυνθεί από την παλαιότερη ορολογία(πνευματική ασθένεια, ηλιθιότητα, ιδιωτεία) που γινόταν αντιληπτή ότι προκαλεί την περιθωριοποίηση και με τη χρήση του δεύτερου συνθετικού εντάσσεται η νοητική καθυστέρηση νομικά ως ισότιμη προς τις άλλες μορφές αναπηρίας. Πέραν τούτων γίνεται η προσπάθεια προσαρμογής προς την αντίστοιχη αμερικανική ορολογία «mental handicap, mental retardation». Συνεπώς ο όρος ευθύς εξαρχής είχε όχι μόνο περιγραφική, αλλά και κανονιστική διάσταση.

Η διαπιστούμενη σύγχυση γύρω από την έννοια της «νοητικής καθυστέρησης» φαίνεται και από το πλήθος των προτεινόμενων όρων που φιλοδοξούν να περιγράψουν και να ερμηνεύσουν την «μη φυσιολογική κατάσταση» της νοητικής ανεπάρκειας.

Η σύγχυση αυτή μπορεί να οφείλεται σε πολλούς λόγους εκ των οποίων οι σπουδαιότεροι (πρβλ. και Μπάρδης 1993:42-43) είναι οι ακόλουθοι:

---

⁸ ...ein ‚biologistisch-nichilistisches‘ Menschenbild (Theunissen 2006:30).

1. Η αντιμετώπιση από την πλευρά της κοινωνίας των ατόμων που χαρακτηρίζονται ως νοητικά καθυστερημένα διακρίνεται για την «ιδιαιτέρη ευαισθησία» στον τρόπο χαρακτηρισμού. Έτσι , κάθε φορά που υιοθετούμε κάποιον όρο, σύντομα τον απορρίπτουμε ως απαράδεκτο κοινωνικά και αναζητούμε άλλον, που να μην θίγει την αξιοπρέπεια του ατόμου. Βρισκόμαστε δηλαδή μπροστά σε μια συνεχή διαδικασία αναζήτησης ενός νέου ακριβέστερου όρου που να ανταποκρίνεται σε όσον το δυνατόν ευρύτερη κοινωνική αποδοχή.
2. Η νοητική καθυστέρηση είναι κατά γενική ομολογία ένα «σύνδρομο»(δηλαδή συνυπάρχουν πολλά συμπτώματα) τόσο περίπλοκο, με πλήθος αιτίων και ανομοιογενών περιπτώσεων, ώστε καθίσταται πρακτικώς αδύνατο να συμπεριλάβουμε κάτω από έναν γενικό όρο την έκταση της εκδηλούμενης ανομοιογένειας.
3. Με την νοητική καθυστέρηση ασχολούνται πολλές επιστήμες, όπως η Ειδική Παιδαγωγική, η Ψυχολογία, η Ιατρική , η Κοινωνιολογία, καθώς και διαφορετικές υπηρεσίες κοινωνικής μέριμνας και φροντίδας. Κάθε μια από αυτές αντιμετωπίζει την νοητική καθυστέρηση από τη δική της σκοπιά και εστιάζει το επιστημονικό της ενδιαφέρον σε ορισμένες μόνο περιοχές. Οι γιατροί π.χ. περιορίζουν την εξέταση στην εύρεση της πιθανής αιτιολογίας, τα κλινικά συμπτώματα και τις λειτουργικές διαταραχές των διαφόρων οργανικών συστημάτων. Οι ψυχολόγοι τονίζουν τις «αποκλίσεις από την κανονική συμπεριφορά». Οι κοινωνιολόγοι ενδιαφέρονται για τις δυσκολίες της κοινωνικοποίησης και της κοινωνικής προσαρμογής στο κοινωνικό περιβάλλον. Οι εκπαιδευτικοί εστιάζουν την προσοχή τους στις δυσκολίες της μαθησιακής διαδικασίας κ.λπ. Έτσι κάθε ειδικός ορίζει τη νοητική καθυστέρηση σύμφωνα με το δικό του θεωρητικό προσανατολισμό, και χρησιμοποιεί την ορολογία της ειδικότητάς του για την περιγραφή που εξυπηρετεί τον επιστημονικό του τομέα.
4. Τέλος η σύγχυση εντείνεται και από τις διχογνωμίες σχετικά με τη φύση της νοημοσύνης, τη δομή της, την εξελικτική της πορεία με άμεσες συνέπειες και στον τρόπο αντιμετώπισής της.

Η διερεύνηση επίσης των ορισμών που έχουν δοθεί μέχρι σήμερα για τη νοητική καθυστέρηση καταδεικνύει ότι κανένας μέχρι σήμερα δεν έγινε αποδεκτός και οι ειδικοί ερίζουν κυρίως για τη φύση της νοημοσύνης.

Η έννοια της «νοητικής καθυστέρησης»

Ο όρος «νοητική καθυστέρηση» στη διεθνή (αγγλόφωνη) βιβλιογραφία αναφέρεται ως «Mental Retardation» και στη γερμανόφωνη ως «Geistige Behinderung», εντούτοις παραμένει ασαφής μέχρι σήμερα και χρησιμοποιείται με πολλές και διαφορετικές σημασίες (Μπάρδης 1993:41, Mühl 2006:128, Seidel 2006:160).

Ο επιστημολογικός προβληματισμός γύρω από την έννοια της «νοητικής καθυστέρησης» ξεκινά ήδη με την ακριβή και συστηματική εξέταση της χρησιμοποιούμενης ορολογίας και τη διερεύνηση του ερωτήματος *Νοητική καθυστέρηση ή νοητική υστέρηση;*

Η επιλογή μιας συγκεκριμένης ορολογίας υποδηλώνει τη «θεωρητική στάση» του εκάστοτε ερευνητή και συνεπάγεται πρακτικές συνέπειες στην παιδαγωγική παρέμβαση και αντιμετώπιση της συγκεκριμένης κατάστασης. Έτσι όπως θα εξετάσουμε παρακάτω ο χρησιμοποιούμενος όρος «καθυστέρηση» εντάσσεται εννοιολογικά στις λεγόμενες «αναπτυξιακές θεωρητικές προσεγγίσεις»(ή «αναπτυξιακό παράδειγμα»), ενώ ο όρος «υστέρηση» στις «μη αναπτυξιακές θεωρητικές προσεγγίσεις» και κυρίως αυτές τις προσεγγίσεις που εδράζονται θεωρητικά στην αποδοχή της «διαφοράς και της έλλειψης».

Το πρίσμα μέσα από το οποίο θα εξετασθούν οι διαφορετικές έννοιες και διαφορετικοί όροι είναι εκείνου του επιστημονικού κλάδου που καλείται στη γερμανόφωνη βιβλιογραφία ως Ειδική και Θεραπευτική Παιδαγωγική⁹.

---

⁹ Η Ειδική και Θεραπευτική Παιδαγωγική(Sonder – und Heilpädagogik) ως παιδαγωγική επιστήμη έχει διεπιστημονική θεμελίωση και το ερευνητικό της πεδίο είναι η Ειδική Αγωγή.

Οι ανθρωπολογικές ορίζουσες της έννοιας «νοητική καθυστέρηση»

Ο άνθρωπος ως «δρων υποκείμενο» αποτελεί την αρχή και το τέλος κάθε παιδαγωγικής παρέμβασης. Ο τρόπος που αντιλαμβάνεται η φιλοσοφία και η επιστήμη τον άνθρωπο ως «γενική έννοια» στη γερμανόφωνη βιβλιογραφία χαρακτηρίζεται ως «ανθρωποειδωλο-ανθρωποεικόνα»(Menschenbild). Η έννοια αυτή αποτελεί βασικό «*εννοιολογικό εργαλείο*» ανάλυσης των διαφορετικών θεωριών που επιδιώκουν να «περιγράψουν» και να «ερμηνεύσουν»(δηλαδή να «κατανοήσουν») το πρόβλημα της νοητικής καθυστέρησης. Από την έποψη της μεθοδολογικής προσέγγισης κινούμαστε από το «γενικό» προς το «ειδικό» «*νομολογικά*¹⁰», παραγωγικά. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι από την γενική και αφηρημένη έννοια της νοητικής καθυστέρησης θα πρέπει να μεταβούμε στη συγκεκριμένη, ειδική, ατομική περίπτωση του νοητικά καθυστερημένου ατόμου. Με την κανονιστική διαδικασία νομιμοποιούνται οι παιδαγωγικοί στόχοι της ειδικής αγωγής. Το ανθρωπολογικό πλαίσιο είναι αυτό που ορίζει ότι ο «νοητικά καθυστερημένος» παραμένει οντολογικά άνθρωπος και δεν εκπίπτει σε άλλο είδος (κατώτερο) φυλογενετικά. Η ισοτιμία αυτή εμπεριέχεται ήδη στη διακήρυξη των «ανθρώπινων δικαιωμάτων» από τα Ηνωμένα Έθνη το 1948 (Anstoetz 1997:41).

---

¹⁰ Για τους δύο διαφορετικούς τρόπους συλλογιστικής προσέγγισης των θεμάτων της Ειδικής Παιδαγωγικής «επαγωγικό-παραγωγικό(απαγωγικό)» και σε μεθοδολογικό επίπεδο «νομοθετικό-ιδιογραφικό» πρβλ. και Δράκος (2002:20-25).

Η Έννοια της Νοημοσύνης

Στη βιβλιογραφική ανασκόπηση παρατηρούμε ότι η έννοια της νοητικής καθυστέρησης συνδέεται άμεσα εννοιολογικά και μεθοδολογικά με την έννοια της νοημοσύνης. Στη συνέχεια θα εξετάσουμε της θεωρητικές προσεγγίσεις ορισμού της νοημοσύνης.

Το ερώτημα περί ορισμού της νοημοσύνης

Το ερώτημα γύρω από το «τι είναι νοημοσύνη» αφενός δεν είναι «σύγχρονο» και «μετανεωτερικό» και αφετέρου δεν λογίζεται ως κάτι περιττό και απορριπτό. Ήδη από το 1921, το έγκριτο περιοδικό *Journal of Education Psychology* δημοσίευσε το διάσημο πλέον άρθρο με το οποίο ζητούσε από 17 κορυφαίους ειδικούς της εποχής εκείνης να ορίσουν την έννοια της νοημοσύνης (Hale & Green 1999:128). Από τις δοθείσες απαντήσεις κατέστη σαφές ότι απουσίαζε η συμφωνία σχετικά με έναν «ενιαίο και τυπικό ορισμό της νοημοσύνης».

Σχολιάζοντας το γεγονός αυτό ο Wechsler(1975) παρατήρησε ότι τελικά οι ορισμοί ήταν όσοι και οι ειδικοί που είχαν απαντήσει στο παραπάνω ερώτημα. Ακόμη και σήμερα φαίνεται ότι δεν υπάρχει μια ενιαία τάση για τη θεώρηση της νοημοσύνης. Εντούτοις οι περισσότεροι θεωρητικοί αν και συμφωνούν ότι τα υπάρχοντα τεστ νοημοσύνης δεν μπορούν να εντάξουν όλες τις δυνατές συμπεριφορές στον όρο νοημοσύνη, ομολογούν ότι ο όρος νοημοσύνη δεν είναι «άχρηστος» και διευκολύνει αρκετά καλά την επικοινωνία μεταξύ των ειδικών(ό.π.).

Ένα από τα κυρίαρχα σημεία τριβής και εκδήλωσης έντονων διαφωνιών μεταξύ των ειδικών ήταν το ερώτημα της «δομής της νοημοσύνης». Αναζητήθηκαν δηλαδή να εντοπισθούν ποια ήταν συστατικά στοιχεία που συγκροτούν την νοημοσύνη, εξετάσθηκε δηλαδή το γεγονός αν υπάρχει συμφωνία για το ποιες συμπεριφορές θα μπορούσαν να χαρακτηρίσουν την έννοια της νοημοσύνης. Όπως αναφέρουν οι Snyderman και Rothman (1987),

όταν ζητήθηκε από 1.020 ειδικούς να αξιολογήσουν 13 περιγραφικά χαρακτηριστικά συμπεριφοράς τα οποία θα μπορούσαν να χαρακτηρίζουν την έννοια της νοημοσύνης, παρατηρήθηκε ένας αξιοθαύμαστος βαθμός συμφωνίας κυρίως σε τρία χαρακτηριστικά. Το 96% των ειδικών συμφώνησαν ότι η *αφηρημένη λογική*, η *δυνατότητα απόκτησης γνώσης* και η *επίλυση προβλημάτων* αποτελούσαν σημαντικά δομικά συστατικά της νοημοσύνης. Πέρα από τα τρία χαρακτηριστικά δομικά γνωρίσματα της νοημοσύνης υπήρχε υψηλό επίπεδο ασυμφωνίας μεταξύ των ειδικών σε ό,τι αφορούσε τα άλλα δομικά στοιχεία. Σε σχέση με τα υπάρχοντα τεστ νοημοσύνης, μικρή συμφωνία υπάρχει για το τι μετράει το καθένα πέρα από αυτά τα τρία χαρακτηριστικά ή για το πώς θα έπρεπε να χρησιμοποιηθεί η βαθμολογία που προκύπτει από αυτές δοκιμασίες. Ωστόσο, πολλοί ειδικοί δέχονται ότι η συνολική βαθμολογία ενός τεστ νοημοσύνης μετρά κάποιον τρόπο τα τρία αυτά συστατικά.

Η προβληματική γύρω από τη διαγνωστική προσέγγιση της νοημοσύνης στηρίζεται σε δύο σημεία:

- αφενός θα πρέπει να γίνει σαφής διάκριση μεταξύ των διαφορετικών θεωρητικών ορισμών της νοημοσύνης
- και αφετέρου να πιστοποιηθεί η δυνατότητα των τεστ να μετρούν τη νοημοσύνη

Στα περιορισμένα όρια της παρούσας εργασίας γίνεται κατανοητό ότι δεν θα υπεισέλθουμε σε όλες τις θεωρίες/θεωρήσεις για τη νοημοσύνη(γενικού-ειδικού παράγοντα, πολλαπλών τύπων, συναισθηματικής κ.λπ.) όπως έχουν αναπτυχθεί ιστορικά στο χώρο της ψυχολογίας. Επιπλέον δεν θα εξετάσουμε τις υποκειμενικές (άδηλες) θεωρίες που έχουν τα άτομα για τη νοημοσύνη και το πώς αυτές οι αντιλήψεις μεταβάλλονται σε σχέση με την ωριμότητα και την εμπειρία.

Γενικά γίνεται αποδεκτή η θεωρητική και ψυχομετρική διάκριση της νοημοσύνης σε «αποκρυσταλλωμένη» και «ρέουσα»(Κωσταρίδου-Ευκλείδη 2005:139).

Η διάκριση αυτή συνδέεται με την θεώρηση της νοημοσύνης ως «κάτι» που είναι «έμφυτο»(εξ' ου και «ευφυΐα») – «και το έχει κάποιος ή δεν το έχει» δηλαδή ως μια αμετάβλητη ικανότητα και σε «κάτι που βελτιώνεται, δηλαδή [νοητικές] δεξιότητες που ασκούνται και μαθαίνονται»(Κωσταρίδου-Ευκλείδη ό.π.).

Θεωρητικές προσεγγίσεις της νοητικής καθυστέρησης

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις σύμφωνα με τον Anstötz (1997:47) δεν αποτελούν «ξεχωριστή ειδικοπαιδαγωγική γνώση», αν και βοηθούν σε μια πληρέστερη «φαινομενολογική κατανόηση της φύσης της νοητικής καθυστέρησης». Στην πραγματικότητα πρόκειται για «θεωρητικά συστήματα με διατυπωμένες υποθέσεις που μπορούν να επιβεβαιωθούν ή να διαψευστούν μέσω κατάλληλων εμπειρικών ερευνών». Η λειτουργία των θεωρητικών συστημάτων εξαρτάται από το πλαίσιο χρήσης τους. Συγχρόνως όμως συνδέονται και με το λεγόμενο «θεωρητικό υπόβαθρο ανεξέταστων[ή ανέλεγκτων] θεωριών» (Anstötz 1997:48) όπως π.χ οι άδηλες προσωπικές θεωρίες των ερευνητών σχετικά με τη δομή και φύση της νοημοσύνης ή για τις δυνατότητες των ψυχομετρικών τεστ νοημοσύνης.

1. Ως προς τη «φύση» της νοητικής καθυστέρησης

Σχηματικά θα μπορούσαμε να ισχυρισθούμε ότι οι προσεγγίσεις μπορούν να διακριθούν αδρά σε δύο κατηγορίες (Anstötz 1997:49 και Hodapp 2005:3): α) τις *αναπτυξιακές* και β) τις *μη αναπτυξιακές*.

Στις *μη αναπτυξιακές* ανήκουν οι :

- α) η θεωρία της «ακαμψίας»,
- β) η θεωρία της «έλλειψης προσοχής» και
- γ) η θεωρία της «διαφοράς» ή του «ελαττώματος».

Στις αναπτυξιακές συγκαταλέγονται: α) οι κλασικές και β) οι οικο-συστημικές. Εντούτοις ο Dederich (2001) συμπεριλαμβάνει και τις συστημικο-κονστрукτιβιστικές(συνδυασμός συστημικής θεώρησης και κονστрукτιβισμού).

Οι θεωρίες για τη νοητική καθυστέρηση στην πραγματικότητα αποτελούν θεωρήσεις και το περιεχόμενό τους απαρτίζεται από «θεωρητικά συστήματα που περιέχουν υποθέσεις για τη φύση της νοητικής καθυστέρησης που μπορούν είτε να επαληθευθούν και να εδραιωθούν είτε να διαψευσθούν και να απορριφθούν» (Anstötz 1997:47).

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε συνοπτικά και συγκριτικά τις θεμελιώδεις παραδοχές από κάθε θεώρηση.

1. Θεωρία της «ακαμψίας»

Οι απαρχές της δημιουργίας της θεωρίας της «ακαμψίας» ανάγονται στη «θεωρία του πεδίου» του Lewin για τον καθορισμό της ανθρώπινης συμπεριφοράς καθώς και στον Kounin για την λεγόμενη «παγιωμένη συμπεριφορά». Η βασική αντίληψη της θεωρίας αυτής πηγάζει από την παρατηρούμενη συμπεριφορά των νοητικά καθυστερημένων ατόμων που διακρίνεται και χαρακτηρίζεται για μια εξαιρετικά «άκαμπτη, μη ευλύγιστη συμπεριφορά που στηρίζεται σε παγιωμένες συνήθειες και που μεταβάλλεται παρά πολύ δύσκολα».

Γίνεται αποδεκτή η ύπαρξη «ενδοψυχικής δομής» του ατόμου με βαθμούς διαφοροποίησης και διαπερατότητας. Έτσι σύμφωνα με τη θεώρηση αυτή οι νοητικά καθυστερημένοι άνθρωποι «διαφέρουν σημαντικά από τους μη καθυστερημένους ως προς το βαθμό διαφοροποίησης και διαπερατότητας στο ψυχολογικό πεδίο». Με τον τρόπο αυτό αποδίδεται η δυνατότητα εξήγησης σε σημαντικό αριθμό αποκλιουσών συμπεριφορών των νοητικά καθυστερημένων ατόμων.

Κριτική Ερμηνεία της θεωρίας:

Σχεδόν ταυτίζεται η νοητική καθυστέρηση με μια «άκαμπτη, παγιωμένη συμπεριφορά». Εστιάζεται βέβαια η ερευνητική προσοχή στην ατομική διαφοροποίηση και διαπερατότητα, αλλά οι έννοιες αυτές αποτελούν ουσιαστικά «ανεξέταστες υποθέσεις». Πέραν τούτων πρακτικά, αν η «νοητική καθυστέρηση» είναι «άκαμπτη, αμετάβλητη, μη τροποποιήσιμη» τότε δεν επιδέχεται κανενός είδους παιδαγωγική παρέμβαση και συνεπώς κάθε παιδαγωγική πράξη είναι κατ' ουσίαν ματαιοπονία.

2. Θεωρία της «έλλειψης προσοχής»

Προτάθηκε από τους Zeaman και House οι οποίοι επεδίωξαν να βρουν συστηματικές διαφορές μεταξύ νοητικά καθυστερημένων και μη καθυστερημένων αναφορικά σε μια ορισμένη προδιάθεση συμπεριφοράς. Προσπαθούν να βρουν το πώς στρέφεται η προσοχή στα σημαντικά σημεία ενός πράγματος ή αντίστοιχα να παραβλέψουν τις ασήμαντες πλευρές. Η θεωρία αυτή αποκτά ιδιαίτερη πρακτική σημασία διότι η διαμόρφωση των μαθησιακών συνθηκών με τα κατάλληλα ερεθίσματα-υποδείξεις.

Στην προσέγγιση αυτή η νοητική καθυστέρηση αποδίδεται στην έλλειψη διάκρισης και στην αδυναμία προσοχής των ουσιαστικών σημείων ενός πράγματος.

Κριτική ερμηνεία της θεωρίας της «έλλειψης προσοχής»

Το ότι τα παιδιά με νοητική καθυστέρηση έχουν μικρότερο εύρος προσοχής ή ότι η διάρκεια της προσοχής τους στα ερεθίσματα είναι μικρή, είναι πασιδηλό. Το πώς όμως συνδέεται η προσοχή με την νοητική καθυστέρηση δεν εξετάζεται από την συγκεκριμένη προσέγγιση. Από την άλλη πλευρά παιδιά με διάσπαση προσοχής με ή χωρίς υπερκινητικότητα παρουσιάζουν χαμηλές επιδόσεις που δεν είναι αποτέλεσμα της νοητικής καθυστέρησης. Επιπλέον η προσέγγιση αναφέρεται μόνο στην αδυναμία προσοχής του ατόμου και όχι στο είδος των ερεθισμάτων.

3. Η θεωρία της «διαφοράς» ή του «ελαττώματος»

Όπως και στις προηγούμενες θεωρίες το επιστημονικό ενδιαφέρον εστιάζεται στις εσωτερικές σύμφυτες ατομικές προϋποθέσεις και όχι στις εξωτερικές περιβαλλοντικές επιδράσεις. Έτσι η νοητική καθυστέρηση θεωρείται ως *«ανεξάρτητη μεταβλητή»* και επιδιώκεται να κατανοηθούν οι συνέπειες από την κατάσταση της νοητικής καθυστέρησης. Στην προσέγγιση αυτή παρατηρούμε ότι υπάρχει μια «εγγενής έλλειψη ή ελάττωμα» στο άτομο που δυσκολεύει το άτομο στην γνωστική επεξεργασία και τελικά στην εμφάνιση της νοητικής καθυστέρησης.

Κριτική ερμηνεία της θεωρητικής προσέγγισης :

Και η προσέγγιση αυτή είναι ατομοκεντρική και εστιάζει την προσοχή της σε εγγενή χαρακτηριστικά που συγκριτικά με τον μέσο στατιστικό πληθυσμό χαρακτηρίζονται ως «έλλειψη ή ελάττωμα».

Γενική αποτίμηση των παραπάνω μη αναπτυξιακών προσεγγίσεων.

Συγκριτικά μπορούμε να παρατηρήσουμε τα εξής:

1. Είναι στη γενική τους θεώρηση ατομοκεντρικές(ή προσωποκεντρικές).
2. Αναφέρονται στην επίδραση των εσωτερικών προϋποθέσεων και αγνοούν ή παραβλέπουν την εξωτερική επίδραση άλλων παραγόντων.
3. Εδράζονται στην αποδοχή της έννοιας της «κανονικότητας» όπως αυτή εκφράζεται στατιστικά με την καμπύλη του Gauss.
4. Η νοητική καθυστέρηση θεωρείται ως «ανεξάρτητη μεταβλητή» (Anstötz 1997:52) που δεν μπορεί να υποστεί εξωτερική αλλαγή και τροποποίηση και αυτό που τελικά εξετάζεται είναι οι «συνέπειες» στο άτομο από την κατάσταση της νοητικής καθυστέρησης.

Αναπτυξιακές προσεγγίσεις

Σε αυτές αναφέρεται ο Hodapp(2005) τις οποίες προτείνει για τη μελέτη των «αναπηριών» για τρεις κυρίως λόγους:

1. για την καλύτερη κατανόηση της ανάπτυξης των παιδιών με αναπηρίες
2. για την καλύτερη κατανόηση της «φυσιολογικής ανάπτυξης» και
3. για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των παρεμβάσεων(Hodapp 2005:11-14).

Βασική θέση των αναπτυξιακών είναι ότι η «νοητική καθυστέρηση» είναι «εξαρτημένη μεταβλητή» τα αίτια της οποίας είναι δυνατόν να ανιχνευθούν(Anstötz 1997:52). Επιπλέον όπως είναι λογικό από την παραπάνω

θέση δίνουν μεγάλη βαρύτητα στους εξωτερικούς περιβαλλοντικούς παράγοντες και στην έννοια της αλληλεπίδρασης.

Αρχική προσέγγιση της νοητικής καθυστέρησης υπό το πρίσμα της αναπτυξιακής θεώρησης μπορεί να θεωρηθούν οι κλασικές εργασίες του Zigler(1982) και η βασική διάκριση της νοητικής καθυστέρησης σε οργανική-λειτουργική και πολιτισμικο-οικογενειακή(Anstötz 1997:51, Hodapp 2005:53).

Με τις μελέτες του εισήγαγε νέες θεωρητικές και μεθοδολογικές θέσεις:

- ο τα κίνητρα επηρεάζουν τις επιδόσεις των παιδιών με νοητική καθυστέρηση σε όλα τα είδη έργων
- ο το ιστορικό των παιδιών με νοητική καθυστέρηση διαφέρει από το ιστορικό των παιδιών χωρίς νοητική καθυστέρηση
- ο όταν γίνεται σύγκριση γλωσσικών ή γνωστικών επιδόσεων παιδιών με νοητική καθυστέρηση θα πρέπει να γίνεται με τις αντίστοιχες επιδόσεις όχι της ίδιας χρονολογικής ηλικίας αλλά της ίδιας νοητικής.

Η αναπτυξιακή θεώρηση ή «αναπτυξιακό παράδειγμα» στην Ειδική και Θεραπευτική Παιδαγωγική

Τόσο η έννοια της «αναπηρίας» όσο και τα «άτομα με αναπηρία» μπορούν να εξετασθούν από πολλές και διαφορετικές απόψεις.

Η «αναπτυξιακή θεώρηση» ή «αναπτυξιακό παράδειγμα»(αλλά και «αναπτυξιακό μοντέλο») σύμφωνα με τον Hodapp (2005:3) μπορεί να χαρακτηριστεί ως «συνδυασμός πολλών συσχετιζόμενων προσεγγίσεων, που απορρέουν από βασικές αρχές». Βασική υπόθεση πάνω στην οποία στηρίζεται όλη η αναπτυξιακή θεώρηση της αναπηρίας είναι ότι η «φυσιολογική [κανονική] ανάπτυξη αποτελεί το (μοναδικό;) πρίσμα εξέτασης της ανάπτυξης των παιδιών με αναπηρία»(Hodapp ό.π.). Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι τα ευρήματα ερευνών με κανονικά παιδιά μεταφέρονται ή αποτελούν tertium

comparationis για την εξέταση της αποκλίνουσας συμπεριφοράς και ανάπτυξης των παιδιών με αναπηρία.

Στην εννοιολογική ανάλυση της αναπτυξιακής θεώρησης εκτός από την θεμελιώδη έννοια της «ανάπτυξης» εξετάζονται άλλα δύο βασικά και συστατικά στοιχεία: η επικέντρωση στο «παιδί» και η εξέταση του «πλαισίου ανάπτυξης» δηλαδή του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο λαμβάνει χώρα η ανάπτυξη. Επιπλέον θα πρέπει να συνεξετάζεται και η αλληλεπίδραση αυτών των δύο «αναπτυξιακών στοιχείων».

Στη συνέχεια θα παραθέσουμε και θα εξετάσουμε τις «βασικές αρχές» στις οποίες θεμελιώνεται επιστημολογικά (επιστημοθεωρητικά) η «κλασική αναπτυξιακή προσέγγιση», η οποία εστιάζεται στην ατομοκεντρική μεθοδολογική προσέγγιση του «υποκειμένου με αναπηρία». Γίνεται σαφές ότι η αναπτυξιακή προσέγγιση έχει αρκετές ομοιότητες, αλλά και διαφορές με την ατομοκεντρική προσέγγιση ή το ατομοκεντρικό παράδειγμα στο πεδίο της Ειδικής Αγωγής.

Αρχική και αφηγηρική σκέψη αποτελεί η θέση ότι το «[κάθε] παιδί είναι ενεργό και ζωντανό σύστημα». Η αναπτυξιακή αυτή παραδοχή εντοπίζεται εύκολα στο σύνολο των γραπτών του γενετικού επιστημολόγου Jean Piaget. Μια τέτοια άποψη εγκλείει την λεγόμενη «οργανική-λειτουργική» θεώρηση του κόσμου και του ανθρώπου(πρβλ. και Hodapp 2005:4).

Η **πρώτη** αρχή συνδέεται με την παραδοχή ότι το «παιδί αποτελεί εγγενώς ενεργό και δρώντα οργανισμό». Πρακτικές συνέπειες της θέσεως αυτής είναι ότι ο άνθρωπος είναι υπεύθυνος των πράξεών του και ότι ο ίδιος διαμορφώνει την ιστορία του μέσω της δράσης. Για τον Piaget πχ το παιδί είναι «ένας μικρός επιστήμονας, ένας πειραματιστής, ακούραστος ηθοποιός, δημιουργός, δοκιμαστής, κατασκευαστής» με τελικό σκοπό πάντοτε την κατανόηση του κόσμου.

Η **δεύτερη** αρχή αναφέρεται στην αντίληψη «του οργανισμού ως ολότητας». Η αντίληψη αυτή προσδίδει συνέχεια και πληρότητα στην οργάνωση της ανάπτυξης και μάλιστα δέχεται ότι οι «διάφοροι τομείς ανάπτυξης» λειτουργούν και εκδηλώνονται συντονισμένα. Αυτό σημαίνει ότι αν ένα παιδί βρίσκεται σε ένα ορισμένο στάδιο ανάπτυξης θα παρουσιάζει ίδια χαρακτηριστικά συμπεριφοράς σε κάθε τομέα ανάπτυξης. Η αναπτυξιακή προσέγγιση σήμερα εξετάζει το πώς συνδυάζονται και πώς συσχετίζονται μεταξύ τους οι διαφορετικοί τομείς ανάπτυξης σε σχέση με τον ατομικό ρυθμό ανάπτυξης κάθε παιδιού.

Η **τρίτη** αρχή δέχεται ότι η «έκδηλη(εξωτερική) συμπεριφορά» συνδέεται άμεσα με τις εσωτερικές διεργασίες του νου και της σκέψης. Η συμπεριφορά αποτελεί τον «δείκτη» για του τι γνωρίζει ένα παιδί δε μια δεδομένη στιγμή και παίζει πρωτεύοντα ρόλο στην αναπτυξιακή προσέγγιση, αφού η συμπεριφορά «αντανακλά» τις υποκείμενες ικανότητες του ατόμου. Σκοπός κάθε προσέγγισης είναι να καταφέρουμε να γνωρίσουμε και να κατανοήσουμε το πώς αντιλαμβάνεται και αντιδρά το παιδί απέναντι στον κόσμο που το περιβάλλει.

Η **τέταρτη** αρχή δέχεται τη θέση ότι η ανάπτυξη έχει πάντοτε συγκεκριμένους «τελικούς στόχους»(πρβλ. και Hodapp 2005:5). Η τελολογική ερμηνεία της ανάπτυξης επιδιώκει να υπογραμμίσει τον κατευθυνόμενο χαρακτήρα της και συγχρόνως να αποδείξει τη συστηματική και συνεχή πορεία της αναπτυξιακής διαδικασίας των παιδιών. Αν και παρατηρούνται σήμερα τάσεις που περιγράφουν ιδιαίτερες αναπτυξιακές διαδικασίες που διαφέρουν από άτομο σε άτομο εντούτοις παραμένει σε ισχύ και αποδοχή η θέση ότι «η ανάπτυξη ακολουθεί μια συγκεκριμένη πορεία που καταλήγει σε κάποιο ανώτατο σημείο ανάπτυξης ή προσαρμογής»(Hodapp ό.π.).

Η **πέμπτη** αρχή αναφέρεται στη θέση ότι για να υπάρξει ανάπτυξη θα πρέπει να υπάρχουν σημεία, στάδια κλπ. που «διαφέρουν μεταξύ τους ποιοτικά». Προϋποθέτει έτσι την ύπαρξη μεταβολών που καθιστούν κάθε νέα εμπειρία(μεταγενέστερη χρονικά) από την προηγούμενη διαφορετική δηλαδή όχι ταυτόσημη με την ακριβώς προηγούμενη. Αυτή η αντίληψη και αναγνώριση της ποιοτικά διαφορετικής νέας εμπειρίας δίνει στην αναπτυξιακή διαδικασία την έννοια της προόδου, αφού η ανάπτυξη σκοπεί σε ανώτερα αναπτυξιακά και προσαρμοστικά στάδια σύμφωνα με τις προηγούμενες αρχές.

Τέλος η **έκτη** αρχή εστιάζεται στη σημασία της επίδρασης και του ρόλου του περιβάλλοντος στην αναπτυξιακή διαδικασία. Ο βαθμός αναγνώρισης της επίδρασης του περιβάλλοντος διαφοροποιεί την αναπτυξιακή προσέγγιση από τα άλλα μοντέλα εξέτασης των ατόμων με αναπηρία. Έτσι στην κλασική αναπτυξιακή προσέγγιση δίνεται μικρότερη σημασία στην επίδραση του περιβάλλοντος απ' ό,τι π.χ. στη συμπεριφοριστική όπου η επίδραση του περιβάλλοντος είναι καθοριστική για την εκδήλωση της συμπεριφοράς του ατόμου(πρβλ. και Hodapp 2005:6).

Επίσης δεν αναφερόμαστε στις μεταγνωστικές θεωρίες για την νοητική καθυστέρηση όπως της «θεωρίας του νου», της θεωρίας του μεταγνωστικού ελέγχου (μεταγνωστικών δεξιοτήτων) κλπ. (πρβλ. και Κωσταρίδου–Ευκλείδη 2005).

3. Ως προς την **αιτιολογία** της νοητικής καθυστέρησης

Ως προς το ποιοι παράγοντες προκαλούν τη νοητική καθυστέρηση δηλαδή ως προς το ερώτημα ποια είναι τα αίτια της νοητικής καθυστέρησης στη διεθνή βιβλιογραφία διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: α) στις κατηγορίες που εντάσσονται προβλήματα που οφείλονται σε **γενετικά** αίτια και β) στις

κατηγορίες που οφείλονται σε **μη γενετικά**, δηλαδή τα **περιβαλλοντικά** αίτια.

Η διάγνωση των μεν από τα δε παραπέμπει ευθέως και σε διαφορετικές επιστημονικές (και επιστημολογικές) προσεγγίσεις. Έτσι τα πρώτα εξετάζονται με ιατρικά-βιολογικά κριτήρια και τα δεύτερα με ψυχολογικά-κοινωνιολογικά κριτήρια. Βέβαια υπάρχει και μια τρίτη συνδυαστική κατηγορία της αλληλεπίδρασης των αιτιοπαράγοντων.

4. Ως προς τη **διαγνωστική μεθοδολογία**

Διακρίνονται σε **κατηγορικές** και **μη κατηγορικές**. Οι κατηγορικές έχουν ως σκοπό την εύρεση της διαγνωστικής κατηγορίας στην οποία εντάσσεται το άτομο με νοητική καθυστέρηση και ακολουθείται ως επί το πλείστον η χρήση των διεθνώς διαγνωστικών κριτηρίων κατάταξης **ICD-10** ή το **DSM-IV**.

Στις μη κατηγορικές δεν χρησιμοποιούνται κατηγορίες κατάταξης για την αποφυγή του «στιγματισμού», της περιθωριοποίησης και του κοινωνικού αποκλεισμού (κοινωνιολογική προσέγγιση του «αποστιγματισμού»).

Γενικά Συμπεράσματα για τη νοητική καθυστέρηση και ειδικοπαιδαγωγικές συνέπειες :

Η έννοια της νοητικής καθυστέρησης όπως εμφανίζεται στη διεθνή βιβλιογραφία δεν περιλαμβάνει μια ομοιογενή κατηγορία, δεν είναι σαφώς προσδιορισμένη και τούτο οφείλεται αφενός στο ότι συνδέεται με την έννοια της νοημοσύνης, ενός όρου που ακόμη και σήμερα δεν είναι εντελώς αποσαφηνισμένος, αφετέρου στην αιτιολογία της νοητικής καθυστέρησης και τις διαφορετικές επιστημονικές προσεγγίσεις που απαιτεί η κατανόηση του φαινομένου. Επιπλέον δεν υπάρχει μονοσήμαντος, άμεσος και σαφής τρόπος διάγνωσης της νοητικής καθυστέρησης.

Σε επιστημολογικό επίπεδο απουσιάζει μια *Μεταθεωρία* ανάλυσης και ερμηνείας των διαφορετικών θεωρητικών προσεγγίσεων που επιχειρούν να κατανοήσουν την πολύπλοκη κατάσταση που χαρακτηρίζεται γενικά και απλά ως «νοητική καθυστέρηση».

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Anstötz Christoph (1997) *Βασικές Αρχές της Παιδαγωγικής για τα νοητικά καθυστερημένα άτομα* (μετ. Λευτέρης Αναγνώστου) επιμ. Αθηνά Ζώνιου-Σιδέρη Ελληνικά Γράμματα Β' έκδοση

Dederich Markus (2001) *Menschen mit Behinderung zwischen Ausschluss und Anerkennung* Stuttgart: Klinkhardt

Δράκος Γεώργιος (2002) *Σύγχρονα θέματα της Ειδικής Παιδαγωγικής, Προβληματισμοί, αναζητήσεις και προοπτικές* Αθήνα: Ατραπός

Heiden Lynda & Hersen Michel (1999) *Εισαγωγή στην Κλινική Ψυχολογία* Επιμ. Αναστασία Καλαντζή-Αζίζι, Φώτιος Αναγνωστόπουλος Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα ε' έκδοση

Hodapp Robert (2005) *Αναπτυξιακές θεωρίες και αναπηρία, Νοητική καθυστέρηση, αισθητηριακές διαταραχές και κινητική αναπηρία* (μετ. Μαρία Δεληγιάννη) επιστ. επιμ. Αθηνά Ζώνιου-Σιδέρη, Ηλέκτρα Σπανδάγου Αθήνα: Μεταίχμιο

Κάκουρος Ευθύμιος & Μανιαδάκη Κατερίνα (2003) *Ψυχοπαθολογία παιδιών και εφήβων Αναπτυξιακή Προσέγγιση* Αθήνα: Τυπωθήτω- Γιώργος Δαρδανός

Κωσταρίδου – Ευκλείδη Αναστασία (2005) *Μεταγνωστικές Διεργασίες και Αυτο-ρύθμιση* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Μπάρδης Πολυνείκης (1993) *Νοητική Καθυστέρηση Φύση-Αιτιολογία-Αντιμετώπιση*

Παρασκευόπουλος Ιωάννης (1980) *Νοητική Καθυστέρηση* Αθήνα

Πιστικίδου-Δρόσου Λουκία (1982) *Το Ασκήσιμο Νοητικά Καθυστερημένο Παιδί Η αγωγή του στο σχολείο και στο σπίτι* Αθήνα: Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων

Πολυχρονοπούλου Σταυρούλα (1990) *Νοητική Καθυστέρηση* Αθήνα

Σταυρακάκη Χρυσούλα (1988) *Νοητική Καθυστέρηση στο: Σύγχρονα Θέματα Παιδοψυχιατρικής 2^{ος} Τόμος, 1^ο Μέρος Ψυχοπαθολογία* επιμ. Τσιάντης Γιάννης, Μανωλόπουλος Σωτήρης Αθήνα: εκδόσεις Καστανιώτη

Ουλής Παναγιώτης (2004) *Φιλοσοφία της Επιστημονικής Ψυχοπαθολογίας Μια συστηματική εισαγωγή* Αθήνα: εκδόσεις Leader Books

Σούλης Γεώργιος – Σπυρίδων (2006) *Παιδιά και έφηβοι με υψηλή νοητική λειτουργικότητα και η εκπαίδευσή τους* Αθήνα : Τυπωθήτω Γιώργος Δαρδανός

Wüllenweber Ernst, Theunissen Georg & Mühl Heinz (Hrsg.) (2006) *Pädagogik bei geistigen Behinderungen ein Handbuch für Studium und Praxis* Stuttgart : Kohlhammer